

***KUTIA ÎNTRU POMENIREA CELOR ADORMIȚI,
ADICĂ RÂNDUIALA COLIVEI CE SE FACE
ÎNTRU POMENIREA CELOR ADORMIȚI***

Diac. dr. Nicolae PREDA
Redactor în cadrul Departamentului „Carte de cult”
al Editurilor Patriarhiei Române

Abstract

A particularly interesting ceremony in the evolution of liturgical structures related to the commemoration of the departed, which was not mentioned in any writings here, and which might be considered both a „reminiscence” of old liturgical customs (the „joint” commemoration of the Martyrs and the departed), and an already „new” liturgical custom, having a special meaning, is the so called „kutia in the commemoration of the departed” (meaning „the ceremony of the alms which is made in commemoration of the departed”). The ceremony of the „kutia in commemoration of the departed” can be seen also as a „shortening” of the so called „Church service for the blessing of the alms of the departed” from the old time, which was documented by some of the manuscripts.

Keywords: liturgical structures, liturgical manuscripts, prayers for the departed, funeral practices, the Orthodox funeral.

1. Kutia întru pomenirea celor adormiți – generalități

Această rânduială (adică a „colivei¹ ce se face întru pomenirea celor adormiți”), deosebit de importantă în evoluția structurilor liturgice privind pomenirea celor adormiți, ar putea fi considerată atât o „reminiscență” a uzanțelor liturgice de odinioară (comemorarea „împreună” a Martirilor și a celor adormiți), cât și o practică liturgică deja „nouă”, cu o semnificație aparte.

---

¹ „Coliva (κόλλιβα, τὰ – ta kolliva sau κόλλιβον, τό – to kollivon = colivă) – este o ofrandă ce se aduce pentru sufletele morților la zilele rânduite pentru pomenirea lor (în ritualul Bisericii Ortodoxe, la români)”. Pr. prof. dr. E. Braniște și Prof. Ecaterina Braniște, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Caransebeș, Editura Diecezană, 2001, p. 109.

Din păcate, această rânduială de origine slavă, probabil, nu s-a „generalizat” în Biserica noastră, deși este consemnată de *Liturghierul*² editat la Chișinău în 1815³; așadar, despre conotația termenului „kutia” (gr. „kukia”), dar și despre unele aspecte privind structura acestei rânduiei, voi face o scurtă analiză în prezentul studiu.

2. *Kutia* întru pomenirea celor adormiți – rânduială

Iată cum arată această rânduială:

„Rânduiala Cutiei.

Adică a Colivei ce se face întru pomenirea celor adormiți, la Liturghie⁴.

După rugăciunea (în text, molitva⁵) după amvon⁶, se zice, Sfinte Dumnezeule... (de trei ori), Preasfântă Treime..., Tatăl nostru...

² „Liturghierul (λειτουργικός – leiturghicos; *Liturghiarum liber; missale*, la catolici) - cuprinde textele și cântările slujbei Sfintei Liturghii și ale slujbelor premergătoare: rânduiala Vecerniei, a Miezonopticii (după tipicul ce se urmează în mănăstiri, cuprinzând Ceasul al IX-lea, Vecernia mică, Vecernia mare și rânduiala Utreniei), rânduiala Vecerniei cu Litia de sâmbătă seara; rânduiala slujbei de dimineață (Miezonoptica și Utrenia din zilele de duminică și de sărbători și rânduiala Utreniei din zilele de rând)...”. *Ibidem*, p. 266.

³ *Liturghierul* acesta a fost tradus din slavonă. Cf. „Prefață”, în *Liturghie*, Chișinău, 1815, pp. 1r-1v.

⁴ „Liturghia (λειτουργία, ἡ = „lucrare publică”, de la λείτος - leitos = „public” și ἔργον - ergon = „lucrare”) - este numele celui mai sfânt și mai important serviciu divin din Biserica Ortodoxă”. Pr. prof. dr. E. Braniște și Prof. Ecaterina Braniște, *op. cit.*, p. 262.

⁵ „Molifte, molitfa, molitve (gr. εὐχή, ἡ - i evhi = „rugăciune”; lat. *orationes*; slv. *molitfa*) - serviciu divin redus ca lungime, alcătuit din simple rugăciuni pe care preotul le citește pentru diferite scopuri sau nevoi din viața credincioșilor...”. *Ibidem*, pp. 308-309.

⁶ „Amvon (ἄμβων, ὁ - amvon, d. ἀναβαίνω - *anavaino* = „a se urca”, „a se sui”) - este astăzi un mic balcon pe peretele de miazănoapte al bisericii, în interiorul naosului, mai aproape sau mai departe de altar, așezat la oarecare înălțime, servind pentru slujitorii bisericii, care urcă în amvon să citească Evanghelia și să rostească predica (...). *Amvon* mai este numit și mijlocul soleii lărgite; în vechile cărți de slujbă, amvon însemna pronaos sau tindă, pridvor (v. *Mineiul pe Martie*, Buda, 1805, f. 94, r. col. 12: „Ieșim în amvon și se face Litie...”. *Ibidem*, pp. 29-30.

Preotul, Ecfonis (în text, *Vozglas*⁷):
 Că a Ta este împărăția..., deci Troparele⁸:
 Cu suflelele dreptilor..., apoi ectenia⁹:
 Miluiește-ne pre noi Dumnezeule... etc. (în text, *u npóυb*).
 și Rugăciunea (în text, *Molitva*):
 Dumnezeul Duhurilor, și a tot trupul...
 și Ecfonis (în text, *Vozglas*): Că Tu ești învierea..., acestea toate le
 caută la Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur (în text, lui Zlatoust),
 pagina, 38, verso (în text, *List*, 38, din dos).
 Deci Strana¹⁰: Fie numele Domnului... etc. (în text, *u npóυb*),
 și otpustul¹¹ Liturghiei.

Rânduiala Cutiei, întru pomenirea celor adormiți, seara:

După otpustul Vecerniei¹², mai înainte de Pavecernița¹³, făcând Preotul începutul, se zice:

⁷ „Vozglas (*văsglau* sau *vozglasu*) – „ecfonis”, adică formula de încheiere a unei rugăciuni, încheiere pe care preotul o accentuează, rostind-o cu voce mai puternică”. *Ibidem*, p. 547.

⁸ „Tropar (gr. τὸ τροπάριον – *to troparion*, de la gr. ὁ τρόπος – *o tropos* = „mod”, „fel”, „chip”) sau *stihiră* – este forma cea mai veche și fundamentală a poeziei imnografice liturgice. În limba greacă, troparul respectă, ca formă, legile compoziției poetice (ritm, rimă, număr de silabe); prin traducerea în limba română, este redat în proză, respectându-se fondul, în dauna formei...”. *Ibidem*, pp. 522-523.

⁹ „Ectenie (ἐκτενής, ἐς – *ectenis*, *es* = „întins”, „prelungit”; εὐχή, ἡ – *efhi* = „rugăciune”; *ectenie efhi* = „rugăciune prelungită, stăruitoare”) – îndemn stărui-tor la rugăciune; este rugăciunea de cerere cea mai completă; o sinteză a cererilor Bisericii în cadrul Liturghiei Ortodoxe”. *Ibidem*, p. 147.

¹⁰ „Strană se numește și formația celor care cântă în biserică, așezată în cele două sânnuri (abside), de nord și de sud ale naosului...”. *Ibidem*, p. 485.

¹¹ „Apolis (ἀπόλυσις, ἡ – *apolisis* = „eliberare”; slv. *otpust*, *opust*) – rugăciune de încheiere a slujbei divine, când credincioșii erau liberi să plece; *apolisul* se face printr-o formulă de binecuvântare pe care preotul o rostește în fața ușilor împărătești...”. *Ibidem*, pp. 42-43.

¹² „Vecernie (de la slv. *veceru* = „seară”; gr. ἑσπερινός – *esperinos* = „vecernie”, de la gr. ἑσπέρα, ἡ – *espera* = „seară”; echivalentul latin este *vespera* sau *vesperina collecta* = „rugăciune de seară”, de unde și termenul românesc *vesperină* – „slujbă de seară”. *Ibidem*, p. 533.

¹³ „Noptânda sau *Pavecernița* (ἀποδείπνον, τό – *apodeipnon* = „după-cinare”; lat. *completorium*, slv. *povecernie*) - slujba de seară, care se face în mănăstiri după cină, iar în bisericile de enorie, după Vecernie (v. *Tipicul și Triodul*)”. *Ibidem*, p. 321.

Sfinte Dumnezeule..., Preasfântă Treime..., după Tatăl nostru..., Preotul, Ecfonis (în text, Vozglas), iar Strana, Troparele: Cu sufletele dreptilor..., deci ectenia: Miluiește-ne pre noi Dumnezeule... etc. (în text, unpόυb), și Rugăciunea (în text, Molitva): Dumnezeul Duhurilor... Și Ecfonis (în text, Vozglas): Că Tu ești învierea... Strana: Amin. Ceea ce ești mai cinstită decât Heruvimii..., Doamne miluiește... (de trei ori), Binecuvintează (în text, Blagoslovește).

Și otpust^{14, 15}.

3. Kutia întru pomenirea celor adormiți – particularități

Importanța acestei rânduieli este, în opinia mea, indiscutabilă, iar elemente care ne amintesc de aceste structuri liturgice găsim și în unele manuscrise, cum ar fi de exemplu o rugăciune¹⁶ din codicele Sinait. gr. 957 (*Euchologium*, saec. X)¹⁷, care se citea, foarte probabil, tocmai în cadrul unei astfel de „rânduieli”¹⁸, pe care, din păcate, nu o descrie.

Iată textul acestei rugăciuni: „Doamne Dumnezeule, nădejdea tuturor celor ce cheamă numele Tău cel sfânt, Însuți binecuvintează cele puse înainte și celor ce le-au adus răsplătește-le din darurile Tale cele bogate. Dă acestora și nouă tuturor, cu îmbelșugare, desfătarea tuturor bunătăților pământului, și așază în odihnă sufletul celui pentru care se face pomenirea, iar pe noi,

¹⁴ *Liturghie*, Chișinău, 1815, pp. 95v-96r.

¹⁵ De notat că textul redat aici este unul îndreptat.

¹⁶ „λ. 39. Εὐχὴ εἰς κανίσκιον κουκίω (;) κοιμηθέντων. Κύριος ὁ Θεός, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἅγιον ὄνομά σου...”, cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια*, Киевъ, Типографія Императорскаго Университета Св. Владиміра, 1901, p. 6; „Εὐχὴ εἰς κανίσκιον κουκίων κοιμηθέντων”, Pl. de Meester, *Liturgia bizantina. Studi di rito bizantino alla luce della Teologia, del Diritto Ecclesiastico, della Storia, dell'Arte e dell'Archeologia. Libro II. Parte VI: Rituale-Benedizionale Bizantino*, Roma, Tipografia Leonina, 1930, p. 130 și p. 130, nota 3.

¹⁷ Cf. V. Gardthausen, *Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum*, Oxonii, E Typographeo Clarendoniano, 1886, p. 204.

¹⁸ „În vechime existau rugăciuni sau chiar rânduieli speciale pentru binecuvântarea colivei folosite la slujbele funebre.” Pr. prof. dr. E. Braniște, *Liturgica Specială pentru institutele teologice*, București, EIBMBOR, 1985, pp. 554 și 554, nota 5.

neosândiți ne păzește, cei ce Te laudăm și Te binecuvântăm pe Tine, pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh acum și pururea”¹⁹.

Deși ar părea lipsit de o semnificație aparte, titlul acestei rugăciuni „Εὐχή εἰς κανίσκιον κουκίων κοιμηθέντων”²⁰ [„Rugăciune la cutia²¹ (coșul) cu boabe (grâu) pentru cei adormiți”] este cât se poate de elocvent și ar putea reprezenta, fără doar și poate, un important indiciu privind evoluția ulterioară, precum și denumirea acestei structuri de slujbă: *Rânduiala cutiei, adică a colivei ce se face întru pomenirea celor adormiți*.

O altă observație interesantă legată de această rânduială (*Kutia întru pomenirea celor adormiți*), care se oficia, după cum am văzut, atât seara, după „otrustul Vecerniei, mai înainte de Pavecerniță”, cât și a doua zi, la Sfânta Liturghie, „după rugăciunea amvonului”, are în vedere asemănarea privind timpul oficierei ei și a așa-zisei „kutia întru cinstea și pomenirea Praznicelor Domnești sau a Sfinților lui Dumnezeu”²², care se săvârșea, de asemenea, seara, la Vecernie²³, sau la Sfânta Liturghie, „după rugăciunea amvonului”^{24, 25}.

Între diferențele „vizibile” legate de structura celor două rânduiele indicate mai sus („kutia întru pomenirea celor adormiți” și „kutia întru cinstea și pomenirea Praznicelor Domnești sau a Sfinților lui Dumnezeu”), particularitate sesizată și de unii liturgiști, amintim

¹⁹ Sinait. gr. 957: „λ. 39. Εὐχή εἰς κανίσκιον κουκίω (:) κοιμηθέντων. Κύριος ὁ Θεός, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἅγιον ὄνομά σου, Σὺ εὐλόγησον τὰ προτεθέντα, καὶ τοῖς προτεθηκῶσιν ἄμειψαι τῶν πλουσίων σου δωρεῶν, πάντων τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀγαθῶν ἀφθόνως αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν τὴν ἀπόλαυσιν χάρισαι, καὶ ὑπὲρ οὗ ἡ μνήμη γέγονεν ἐν ἀνέσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ποιήσον, καὶ ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ὑμνοῦντας καὶ εὐλογοῦντας Σέ, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα νῦν καὶ ἀεὶ”, cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, p. 6.

²⁰ Cf. Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 130.

²¹ Între sinonimele cuvântului „coș” se află și termenul „cutie”, cf. <https://dexonline.ro/definitie/cos> (pagină accesată pe 13.10.2015).

²² Cf. *Liturghie*, Chișinău, 1815, p. 95r.

²³ Vezi Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 507 și pp. 130-131; L. Petit, *La grande controverse des Colybes*, în „Échos d'Orient”, anul VII (1899), nr. 2, p. 323.

²⁴ Vezi Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 507 și pp. 130-131.

²⁵ De notat că L. Petit indică această „rânduială” la sfârșitul Utreniei, înainte de Sfânta Liturghie, cf. *La grande controverse des Colybes...*, p. 323.

faptul că cea dintâi nu conține o rugăciune „specială”²⁶ la „binecuvântarea” colivei (uzanță consemnată în unele dintre manuscrise^{27, 28}); pe de altă parte, trebuie să precizăm că acele rugăciuni menționate de codice nu compar toate într-o „rânduială” anume de binecuvântare, cu toate că slujbe de acest tip sunt consemnate în manuscrise²⁹; însă despre aceste structuri liturgice voi mai vorbi.

După părerea mea, observația lui Placido de Meester privind „sensul” (rațiunea) practicii liturgice actuale de la „binecuvântarea” colivei (în special a celei „întru pomenirea celor adormiți”) este una remarcabilă: „Oggi la benedizione dei colivi in onore solamente dei santi, si usa fare con la preghiera dell’Eucologio³⁰ alla fine del vespro e della liturgia. Per benedire i colivi dei defunti non si usa più alcuna preghiera, poichè essi s’intendono santificati dall’insieme delle cerimonie e delle preghiere per il defunto”³¹.

Dacă practica liturgică de la binecuvântarea colivei „în cinstea Sfinților” este reglementată de prevederile din cărțile liturgice

²⁶ „Unica” rugăciune indicată „pare” a fi „Dumnezeul duhurilor...”, vezi ms. Vatop. 134 (745) (*Evhologhiu*, 1538), cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, p. 765 și p. 771 [„Cod. 134 (745) (anno 1538)”, V. Bruni, *I funerali di un sacerdote nel rito bizantino, secondo gli Eucologi manoscritti di lingua greca*, Pubblicazioni dello Studium Biblicum Franciscanum, Collectio Minor n. 14, Jerusalem, Franciscan Printing Press, 1972, p. 18 și p. 72].

²⁷ A se vedea titlurile unor astfel de rugăciuni și manuscrisele care le indică în Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 130.

²⁸ „... καὶ λέγει τὴν ὑποτεταγμένην εὐχὴν. Ὁ τῆ φύσει ἀθάνατος καὶ ἀτελεύτητος, παρ’ οὗ πᾶν ἀθάνατον...”, Leo Allatius, *De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione, libri tres, ejusdem dissertationes, de Dominicis et Hebdomadibus graecorum, et de Missa Praesantificatorum*; cum Bartoldi Nihusii ad hanc Annotationibus, de Communionem Orientalium sub specie unica, Coloniae Agrippinae: apud Jodocum Kalcovium, 1648, p. 1352.

²⁹ A se vedea titlurile unor astfel de rânduiele și manuscrisele care le indică în Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 131.

³⁰ „Molitifelnicul, Molitvelnicul sau Evhologhiul (*εὐχολόγιον*, τό, εὐχή λόγος – *Evhologhion*, *evhi logos* = „rugăciune”, „cuvânt”; de la *εὐλογῶ* - *evlogo* = „a binecuvânta”) - este cartea liturgică în care sunt cuprinse toate slujbele cerute de nevoile spirituale ale creștinului, de la naștere până la moarte...”, Pr. prof. dr. E. Braniște și Prof. Ecaterina Braniște, *op. cit.*, p. 309.

³¹ Pl. de Meester, *op. cit.*, pp. 130-131.

(*Molitfelnic* etc.)^{32, 33}, la „binecuvântarea” colivei „întru pomenirea celor adormiți” însă, după cum aminteam și mai sus, ar exista, potrivit codicelor, o rugăciune „anume” [*Dumnezeul duhurilor...*, vezi ms. Vatop. 134 (745)]³⁴, „rostită” ca și rugăciune la binecuvântarea colivei morților; „rațiunea” acestei uzanțe poate fi sesizată și în practica consemnată de unele din studiile și cărțile liturgice de la noi, care redau anumite rânduieli funebre, cum ar fi „Râdicarea Panaghiei pentru cei morți”³⁵: „Apoi râdicându-se coliva de pe masă (care de la început este pusă, împreună cu bucatele și vinul), și fiind ținută în aer de asupra ei, de familie și de asistenți, împreună cu preotul, acesta dice: «Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...»”³⁶.

4. Așa-numita rânduială a „ridicării Panaghiei” – particularități

„Ridicarea Panaghiei pentru cei morți”, precum și unele rânduieli cu o structură asemănătoare³⁷ au fost culese, se pare, de preotul Ioan Antonovici: „Serviciul următor este descris și adunat de către unul din studenții cei mai de laudă ai Facultății de Teologie de pre lângă Universitatea din București, Preotul Ioan Antonovici, și noi îl introducem aici pentru interesul, ce el presintă, precum și pentru încurajarea tinerului autor”^{38, 39}.

³² Actualmente, „Rânduiala binecuvântării colivei” compare la noi în *Liturghier*, cf. *Liturghier*, București, EIBMBOR, 2000, pp. 371-373.

³³ De notat că Placido de Meester redă în afirmația de mai sus practica veche, consemnată de *Evhologhiu*.

³⁴ Cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, p. 765 și p. 771.

³⁵ Genadie Craiovénu, *Panaghia*, în „Biserica Ortodoxă Română” anul X (1886), nr. 11, p. 872.

³⁶ *Ibidem*, p. 874.

³⁷ De notat că două dintre aceste rânduieli („Rânduiala ridicării Panaghiei pentru cei răposați” și „Rânduiala ce se săvârșește pentru pomenirea morților la 3 zile, la 9 zile și la 3 săptămâni de la ziua morții”) vor fi introduse, cu timpul, și în cărțile de cult. A se vedea *Panihida*, cuprinzând slujbele înmormântării, precum și alte slujbe ce se săvârșesc de preot pentru cei răposați, București, EIBMO, 1967, pp. 137-146, și *Panihida*, adică slujbele înmormântării și alte slujbe săvârșite de preot pentru cei răposați, București, EIBMBOR, 1980, pp. 159-169.

³⁸ Genadie Craiovénu, *op. cit.*, p. 872.

³⁹ „15. Rânduiala ridicării panaghiei, după cum se oficiază în Moldova. București, Tip. Cărț. Bis., 1920; ed. a II-a Tip. Sf. Mon. Cernica 1924”, Pr. Const. P. Beldie,

Voi reda în continuare alte câteva rânduieli care consemnează, de asemenea, practica menționată mai sus, și anume rostirea unei rugăciuni la „binecuvântarea” colivei pentru cei morți, dar nu numai:

a) „*Rânduiala ce se săvârșește pentru pomenirea morților la 3 zile, la 9 zile și la 3 săptămâni de la ziua morții*”⁴⁰: „După aceea se ridică coliva, susținută deasupra mesei de preot și de cei prezenți, iar preotul citește rugăciunea aceasta: Domnului să ne rugăm. Dumnezeu duhurilor și a tot trupul...”⁴¹;

b) „*Ridicarea Panaghiei cu prilejul serbării Sfântului, Patronul casei*”⁴² (care menționează o rugăciune „inedită” la „binecuvântarea” colivei): „Ridicându-se coliva deasupra mesei (de preot cu ceilalți asistenți). Preotul: Domnului să ne rugăm. Cântăreții: Doamne, miluiește! o dată. Preotul: Stăpâne mult milostive, Doamne Iisuse Hristoase Dumnezeu nostru, pentru rugăciunile Prea Curatei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarei și pururea Fecioarei Maria. Cu puterea cinstitei și de viață făcătoarei Cruci; cu folosințele cinstitelor cereștilor puteri celor fără de trup; a cinstitului, slăvitului Prooroc, Înainte mergătorului și Botezătorului Ioan; ale Sfinților, slăviților și buni biruitoarelor mucenici, ale Sfinților și dreptilor și dumnezeieștilor Părinți Ioachim și Ana și a Sfântului (Patronul casei) și ale tuturor Sfinților, pomenește, Doamne, pre robii Tăi (numele membrilor familiei) pentru sănătatea și mântuirea lor. Bine primită fă rugăciunea noastră, dăruiește nouă iertarea păcatelor noastre, acopere-ne pre noi cu acoperemântul aripilor Tale, gonește de la noi pre tot vrăjmașul și pizmașul, împacă viața noastră, Doamne, miluiește-ne pre noi și lumea Ta; și mântuiește sufletele noastre ca un bun și iubitor de oameni. Se pune acum coliva pre masă”⁴³;

Viața și scrierile Episcopului Hușilor Iacov Antonovici, Bârlad, Tip. C. D. Lupașcu S-sori, 1932, p. 57.

⁴⁰ *Panihida*, București, 1967, p. 137; vezi și *Panihida*, București, 1980, p. 159, și Pr. prof. dr. E. Braniște, *Liturgica Specială...*, p. 558, n. 21.

⁴¹ *Panihida*, București, 1967, p. 138; vezi și *Panihida*, București, 1980, p. 161.

⁴² † Iacov Antonovici, episcopul Hușilor, *Rânduiala ridicării Panaghiei, după cum se oficiază în Moldova*, Sfânta Mănăstire Cernica, Tipografia Bisericească, 1924, p. 18.

⁴³ *Ibidem*, p. 19.

c) „Ridicarea Panaghiei cu prilejul prăznuirii Sfântului, Patronul casei, combinată cu pomenirea celor adormiți”⁴⁴ (care menționează o „practică” inedită, în sensul că la „binecuvântarea” colivei se citesc două rugăciuni): „Apoi se ridică coliva (după regula știută). Preotul: Domnului să ne rugăm. Cântăreții: Doamne, miluiește. Preotul: Stăpâne mult milostive... (vezi pag. 19). Preotul: Domnului să ne rugăm. Cântăreții: Doamne, miluiește (o dată). Preotul: Dumnezeu Duhurilor... (pag. 10). Preotul: Domnului să ne rugăm. Cântăreții: Doamne, miluiește (o dată). Preotul: Că tu ești învierea și viața și odihna răposatului robului Tău (cutare), (pag. 10 jos). Acum se pune coliva la locul ei pe masă...”⁴⁵.

5. Kutia întru pomenirea celor adormiți – prescurtare sau reminiscență a așa-numitelor „Slujbe de binecuvântare a colivei celor adormiți”?

După această scurtă paranteză aş dori să revin cu o ultimă precizare privind „Rânduiala kutiei întru pomenirea celor adormiți”, anume că este, fără doar și poate, o „prescurtare” (reminiscență) a așa-numitelor „Slujbe de binecuvântare a colivei celor adormiți” de odinioară (consemnate de manuscrise), asupra cărora nu voi insista însă, ci pe care le voi aminti în continuare, accentuând doar câteva aspecte.

În primul rând, țin să precizez că indicii prețioase despre aceste „rânduieli” găsim la Placido de Meester: „Nei manoscritti però troviamo una vera acolutia che accompagna questa benedizione. Essa ha per titolo generico Ἀκολουθία νεκρώσιμος ψαλλομένη ἐπὶ κολλύβων⁴⁶. oppure Ἀκολουθία τοῦ κανόνος τῶν κολλύβων τοῦ ψαλλομένου εἰς τὰ τρίτα καὶ ἑννάτα καὶ τεσσαρακοστά⁴⁷.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 23-24.

⁴⁶ „Л. 24 об. Ἀκολουθία νεκρώσιμος, ψαλλομένη ἐπὶ κολλύβων”, vezi ms. Sinai 990 („*Euchologium*, saec. XIV”, cf. V. Gardthausen, *Catalogus codicum...*, p. 215), cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 326 și 327.

⁴⁷ „Ἀκολουθία τοῦ κανόνος τῶν κολλύβων τοῦ ψαλλομένου εἰς τὰ τρίτα, καὶ ἑννάτα, καὶ τεσσαρακοστά”, Leo Allatius, *De Ecclesiæ Occidentalis atque Orientalis...*, p. 1352.

Queste acolutie si rassomigliano nelle loro parti essenziali. Si principia come al solito, poi si recitano il salmo 90, alleluia e tropari, canone, orazione, apolisi⁴⁸.

Voi reda mai departe, în mod separat, și câteva dintre titlurile acestor rânduieți:

- a) „λ. 158. Εἰς μοναχοῦ μνημόσυνον. Ἀκολουθία ἐν κολλύβοις μοναχοῦ⁴⁹;
- b) „λ. 161. Εἰς λαϊκὸν μνημόσυνον. Ἀκολουθία ἐν κολλύβοις⁵⁰;
- c) „λ. 493. Ἀκολουθία εἰς νεκρώσιμα κόλυβα μοναχῶν⁵¹;
- d) „λ. 253. Ἀκολουθία εἰς κόλυβα κεκοιμημένων μοναχῶν⁵²;
- e) „λ. 125 οβ. Ἀκολουθία εἰς κόλυβα κεκοιμημένων μοναχῶν⁵³;
- f) „- Ἀκολουθία εἰς κόλυβα ἱερέως⁵⁴;

⁴⁸ Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 131.

⁴⁹ Cf. Vatop. 134 (745) (*Evhologhíu*, 1538), cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 765 și 771.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Cf. Lavras gr. 88, *Εὐχολόγιον*, a. 1475 [„950. – Θ 88. *Εὐχολόγιον*.”, Σπυριδων, μοναχὸς Λαυριώτης și Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει)*, Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1925, p. 146], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 435 și 444.

⁵² Cf. Karak. 1664 (151), *Εὐχολόγιον*, a. 1553 [„1664. 151. Χαρτ. 8. XVI. *Εὐχολόγιον* (ἀκέφαλον)...”, Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, Volume I, Cambridge, At the University Press, 1895, p. 143], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 792-793.

⁵³ Cf. Lavras gr. H 104, *Εὐχολόγιον*, a. 1561 [„759. – H 104. (...) 2. φ. 8^a *Εὐχολόγιον*”, Σπυριδων, μοναχὸς Λαυριώτης și Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας...*, p. 117], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, p. 793 și p. 794.

⁵⁴ Cf. Xiropot, *Εὐχολόγιον*, sec. XVI [„*Εὐχολόγιον Cod. Xiropotamou* (Monte Athos) senza num.”, Pl. de Meester, *op. cit.*, p. XVI], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, p. 921; vezi și Pl. de Meester, *op. cit.*, p. XVI, nota 5.

g) „λ. 84 οβ. Εἰς κόλλυβα μοναχῶν καὶ ἱερομονάχων καὶ ἱερέων”^{55, 56}.

De notat, de asemenea, în privința acestor „rânduiești de slujbă”, că structura lor este, în mod evident, cea de „pannychis”^{57, 58} (structură pe care am precizat-o într-un studiu precedent)⁵⁹, iar canonul⁶⁰ (la fel ca în „Rânduiala” descrisă de N. Uspensky⁶¹), este unul din elementele specifice și determinante în același timp: „Il canone si trova alle volte solo, ma esso è che dà il nome specifico all’acolutia: Κανὼν (ο Ἀκολ.) εἰς κόλλυβα μοναχοῦ (μοναχῶν), ἱερέως, τῶν κοσμικῶν”⁶².

Iată și alte canoane asemănătoare menționate în codice:

a) „λ. 37. Κανὼν ψαλλόμενος εἰς κόλυβα τῶν κοιμηθέντων κοσμικῶν”⁶³;

⁵⁵ Cf. Xiropot, *Εὐχολόγιον*, sec. XVI [„Εὐχολόγιον Cod. Xiropotamou (Monte Athos) senza num.”, Pl. de Meester, *op. cit.*, p. XVI], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, p. 921; vezi și Pl. de Meester, *op. cit.*, p. XVI, nota 5.

⁵⁶ A se vedea și Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 131, notele 3, 4 și 5.

⁵⁷ Din păcate, dicționarele noastre nu amintesc de această „rânduială de slujbă”, ci numai despre așa-numita *Panahidă* sau *Panihadă*, care provine, într-adevăr, de la gr. παννυχίς (vezi Pr. prof. dr. E. Braniște și prof. Ecaterina Braniște, *op. cit.*, p. 336).

⁵⁸ „παννυχίς (lit. *vigilia totius noctis*, pannychis) (...) II. Par extension, toute la célébration vespertine...”, J. Mateos, *Le Typicon de la Grande Église. Ms. Sainte-Croix no 40, Xe siècle*, Tome II, „Le cycle des fêtes mobiles”, în „Orientalia Christiana Analecta”, nr. 166, Roma, Pont. Institutum Orientalium Studiorum, 1963, p. 311.

⁵⁹ Nicolae Preda, *Litia mică pentru cei morți – rânduială de tip eminentemente palestinian*, București, Editura Granada, 2016.

⁶⁰ „Canonul este forma cea mai dezvoltată a poeziei religioase creștine deoarece reunește într-o unitate nouă cântări (ode) formate, cum am văzut, fiecare din câte trei sau mai multe strofe sau stihiri...”, Pr. prof. dr. E. Braniște și prof. Ecaterina Braniște, *op. cit.*, p. 85.

⁶¹ Cf. *Slujba de seară în Biserica Ortodoxă*, traducere de Cezar Login, Cluj-Napoca, Editura Patmos, 2008, pp. 115-117.

⁶² Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 131.

⁶³ Cf. Sinai 964, *Εὐχολόγιον*, sec. XIII-XIV [„*Euchologium*, saec. XIV”, cf. V. Gardthausen, *Catalogus codicum...*, p. 206], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 246 și 249.

b) „λ. 497 οβ. Ἐτερος κανών, ψαλλόμενος εἰς μνημόσυνα κοσμικῶν”⁶⁴;

c) „λ. 112. Κανών, ψαλλόμενος ἐπὶ παννυχίδα νεκρώσιμον...”⁶⁵;

d) „λ. 258. Ἐτερος κανών εἰς κόλλυβα κοσμικοῦ”⁶⁶;

e) „λ. 130 οβ. Ἐτερος κανών εἰς κόλλυβα κοσμικοῦ”⁶⁷;

f) „λ. 210. Κανών, ψαλλόμενος εἰς κόλλυβα μοναχοῦ”^{68, 69}.

Țin să precizez, de asemenea, că particularitățile menționate în precedență reclamă un anume tip de cercetare, mult mai amplă, pe care studiul de față nu îl are în vedere, fapt pentru care cei interesați ar putea aprofunda toate aceste caracteristici.

6. „Kutia” și „kanun”: doi termeni „inediți” menționați într-o „rânduială” consemnată de N. Uspensky

În *Rânduiala* redată de N. Uspensky, pe care am amintit-o deja, sunt consemnați, printre altele, și doi termeni liturgici despre care studiile de specialitate de la noi nu amintesc⁷⁰, din păcate,

⁶⁴ Cf. Lavras gr. 88, *Εὐχολόγιον*, a. 1475 [„950. – Θ 88. Εὐχολόγιον.”, Σπυρίδων, μοναχὸς Λαυριώτης ἔτι Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας...*, p. 146], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 435 și 444.

⁶⁵ Cf. Ms. XCI. № 455 (ριζ’.), *Εὐχολόγιον*, a. 1501, cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 665-666.

⁶⁶ Cf. Karak. 1664 (151), *Εὐχολόγιον*, a. 1553 [„1664. 151. Χαρτ. 8. XVI. Εὐχολόγιον (ἀκέφαλον)...”, Spyrid. P. Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts*, vol. I, p. 143], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 792-793.

⁶⁷ Cf. Lavras gr. H 104, *Εὐχολόγιον*, a. 1561 [„759. – H 104. (...) 2. φ. 8α Εὐχολόγιον”, Σπυρίδων, μοναχὸς Λαυριώτης ἔτι Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας...*, p. 117], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 793-794.

⁶⁸ Cf. Sinai 989, *Εὐχολόγιον*, sec. XVI [„*Euchologium*, saec. XVI”, cf. V. Gardthausen, *Catalogus codicum...*, p. 215], cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока*, Томъ II, *Εὐχολόγια...*, pp. 887 și 896.

⁶⁹ A se vedea și Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 131, notele 3, 4 și 5.

⁷⁰ Nici chiar dicționarele nu amintesc de acești termeni, vezi Pr. prof. dr. E. Braniște și prof. Ecaterina Braniște, *op. cit.*

absolut nimic, și anume „kutia” („pentru sănătate”)⁷¹ și „kanun”; de altfel, acești termeni vor fi înțeleși oarecum diferit la noi, drept dovadă stând unele dintre puținele cărți de cult care îi indică: „Rânduiala blagosloveniei Colivei, adică a Cutiei, sau a grâului fiert amestecat cu mieare...”^{72, 73}.

Voi reda în continuare pasajul din N. Uspensky, în care se amintește despre cei doi termeni: „Un vas conținând *kutia* «pentru sănătate» și un pahar conținând *kanun* erau așezate pe o masă pusă în mijlocul bisericii, alături de icoana praznicului. *Kutia* era pregătită din grâu fiert, cu fructe și zahăr; *kanun* era o băutură pe bază de miere. O lumânare ardea în mijlocul vaselor cu *kutia* și *kanun*...”⁷⁴.

7. Precizarea termenilor „kutia” și „kanun” în manuscrise

Dacă despre termenul „kanun” nu găsim indicii în manuscrise și nici chiar în studiile de specialitate (fapt care ne împiedică să ne pronunțăm asupra realității pe care el o definea, atât în vechime cât și astăzi), nu același lucru putem spune despre termenul „kutia”.

O primă observație privind cuvântul „kutia”, menționat de N. Uspensky în acest context, este aceea că termenul amintit este unul determinat, adică „pentru sănătate”; spun aceasta deoarece există și rânduiala așa-numitei „kutii întru pomenirea celor adormiți”⁷⁵, despre care am vorbit mai sus.

Indicii privind existența acestui cuvânt găsim în primul rând în manuscrise, unde întâlnim, deopotrivă, atât „kutia întru cinstea și pomenirea Praznicelor Domnești sau a Sfinților lui Dumnezeu”⁷⁶,

⁷¹ Există, după cum am văzut, și „*Kutia întru pomenirea celor adormiți*”. „Rânduiala Cutiei. Adecă a Colivei ce să face întru pominirea celor adormiți...”, cf. *Liturghie*, Chișinău, 1815, p. 95v și p. 96r.

⁷² *Liturghie*, Chișinău, 1815, p. 95r.

⁷³ Termenul „kanun” nu este amintit de izvoarele vechi (manuscrise) și nici de cărțile noastre de cult; este foarte probabil ca el să fie consemnat undeva în edițiile vechi ale cărților de cult, însă în lipsa studiilor solide nu putem afirma, din păcate, nimic.

⁷⁴ *Slujba de seară...*, p. 115.

⁷⁵ Cf. *Liturghie*, Chișinău, 1815, pp. 95v-96f.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 95r.

cât și „kutia întru pomenirea celor adormiți”⁷⁷: „In epoca più remota i colivi erano chiamati anche κούκια, ο κουκούδια. Sono adoperati i colivi tanto per onorare qualche santo quanto per commemorare un defunto: si hanno così i colivi *festivi* e i colivi *mortuari*”⁷⁸.

Cel mai vechi document, în opinia mea, care consemnează termenul „kutia” (gr. κούκια)⁷⁹ este codicele Barberini gr. 336 (Eu-cologio, sec. VIII)⁸⁰: „Εὐχή εἰς κούκια ἁγίων”⁸¹.

Foarte interesant însă de subliniat este faptul că Placido de Meester, deși face referire la același manuscris (Cod. Barb. III, 55)⁸², menționează totuși o altă rugăciune: „Εὐχή τῶν κολύβων ἤγουν τῶν κουκουδίων”⁸³; într-adevăr, și aceasta compare în Barberini gr. 336: „Εὐχή τῶν κολλύβων ἤγουν τῶν κουκουδίων”⁸⁴.

De notat, de asemenea, că Placido de Meester nu specifică (dincolo de indiciile din titlu, mai puțin clare) nimic despre această rugăciune, în sensul că nu precizează dacă este o rugăciune la coliva „în cinstea Sfinților” sau „întru pomenirea morților”; determinarea tipului ei s-ar putea face doar în urma unei analize detaliate a textului acesteia^{85, 86}.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 95v și p. 96r; trebuie precizat că aceste titluri (a se vedea și cel precedent) sunt redacte ca în cărțile de cult și nu ca în manuscrise.

⁷⁸ Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 124.

⁷⁹ Din păcate, despre felul în care s-a ajuns la folosirea termenului „kutia”, dat fiind faptul că originalul grecesc era „κούκια”, nu știm prea multe lucruri; ar trebui ca cei interesați să cerceteze și să aprofundeze aceste particularități.

⁸⁰ S. Parenti și E. Velkovska, *L'Euclologio Barberini gr. 336*, seconda edizione riveduta con traduzione in lingua italiana, în „Bibliotheca Ephemerides Liturgicae Subsidia”, nr. 80, Roma, Centro Liturgico Viceniano, Edizioni Liturgiche, 2000, p. 19.

⁸¹ Barberini gr. 336: 222r, cf. S. Parenti și E. Velkovska, *L'Euclologio...*, p. 212.

⁸² Conform indicilor lui Pl. de Meester, „Cod. Barb. III, 55” este într-adevăr Ms. Barberini gr. 336: „VIII-IX s. Εὐχολόγιον Cod. gr. Barber. (Vatican.) [III. 55 (77)] nunc 336”, Pl. de Meester, *op. cit.*, p. IX.

⁸³ Cod. Barb. III, 55, cf. *op. cit.*, p. 124, nota 3.

⁸⁴ Barberini gr. 336: 226^v, cf. S. Parenti și E. Velkovska, *L'Euclologio...*, p. 216.

⁸⁵ Barberini gr. 336: 226^v-227^r: Δεδοξασμένε κύριε ἐπουράνιε, πάσης κτίσεως γεννήτωρ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς γεννημάτων δημιουργός, ὃς ἐπὶ τῶν εἴσρων παραγέγονας καὶ ἠυλόγησας τὰ ὑπὸ σοῦ κτίσματα, καὶ τὰ νῦν, δέσποτα κύριε, παρακαλούμενος καὶ ἱκετευόμενος παρὰ τῆς ἡμετέρας ἀναξιοτήτος, εὐδόκησον ἐξ ἁγίου κατοικητηρίου σου καὶ εὐλόγησον τὰς

Despre cea dintâi rugăciune⁸⁷ consemnată în codicele Barberini gr. 336: „Ὁ θεὸς ὁ πάντα τελεσφορήσας τῷ λόγῳ σου {κύριε} καὶ κελεύσας...”⁸⁸, redată tot prima și de N. Uspensky în *Rânduiala amintită*⁸⁹, și care compare, de altfel, și în studiul lui J. Goar⁹⁰, țin să precizez că am amintit unele aspecte într-un studiu precedent⁹¹.

În ceea ce privește cea de-a doua rugăciune redată în codicele Barberini gr. 336: „Δεδοξασμένε κύριε ἐπουράνιε, πάσης κτίσεως γεννήτωρ...”⁹², din păcate, nu știm prea multe lucruri; cei interesați ar putea-o analiza așadar.

Un alt codice în care se amintește de cuvântul „κουκία” este Sinait. gr. 957 (*Euchologium*, saec. X)⁹³: „Εὐχή εἰς κανίσκιον κουκίῳ κοιμηθέντων”^{94, 95}.

εὐλογίας ταύτας· ὡς ἐπὶ τοῦ πιστοῦ σου Ζακχαίου ἡ χάρις ἐπλεόνασεν τοὺς παραγεναμένους, καὶ τὰ νῦν, κύριε, εὐλόγησον τοὺς προσφέροντας καὶ παραγεναμένους καὶ μεταλαμβάνοντας. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν νῦν καὶ ἀεὶ καί, cf. S. Parenti și E. Velkovska, *L' Euchologio...*, p. 216.

⁸⁶ Expresia „coliva (kutia) pentru sănătate” (cf. N. Uspensky, *Slujba de seară...*, p. 115) ar reda, în opinia mea, în cel mai potrivit mod tipul uzanței acestei rugăciuni.

⁸⁷ „Εὐχή εἰς κουκία ἀγίων”, în Barberini gr. 336: 222r, cf. S. Parenti și E. Velkovska, *op. cit.*, p. 212.

⁸⁸ Cf. S. Parenti și E. Velkovska, *op. cit.*, p. 212.

⁸⁹ *Slujba de seară...*, p. 116.

⁹⁰ *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum etc.*, Venetiis, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1730, p. 524.

⁹¹ Nicolae Preda, *op. cit.*

⁹² Cf. S. Parenti și E. Velkovska, *op. cit.*, p. 216.

⁹³ Cf. V. Gardthausen, *Catalogus codicum...*, p. 204.

⁹⁴ Sinait. gr. 957: 39r, cf. A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока, Томъ II, Εὐχολόγια...*, p. 6; vezi și Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 124, nota 3.

⁹⁵ „λ. 39. Εὐχή εἰς κανίσκιον κουκίῳ (:) κοιμηθέντων. Κύριος ὁ Θεός, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἅγιον ὄνομά σου, Σὺ εὐλόγησον τὰ προτεθέντα, καὶ τοῖς προτεθηκόσιν ἄμειψαι τῶν πλουσίων σου δωρεῶν, πάντων τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀγαθῶν ἀφθόνως αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν τὴν ἀπολαυσιν χάρισαι, καὶ ὑπὲρ οὗ ἡ μνήμη γέγονεν ἐν ἀνέσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ποίησον, καὶ ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ὑμνοῦντας καὶ εὐλογοῦντας Σέ, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα νῦν καὶ ἀεὶ”, A. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока, Томъ II, Εὐχολόγια...*, p. 6.

Din păcate, nici despre această rugăciune nu s-a scris; după cum rezultă însă din titlu, un lucru este evident: rugăciunea se citește la „coliva” „întru pomenirea celor adormiți”.

Un ultim codice (potrivit cercetărilor mele) care consemnează întocmai forma termenului „κουκία” este Ms. XII. № 1036 (Εὐχολόγιον, sec. XII-XIII)⁹⁶: „Εὐχή εἰς κόλυβα ἤτοι κουκία μνήμης ἁγίων”⁹⁷; deși despre această rugăciune⁹⁸ am amintit într-un studiu precedent⁹⁹, aş dori să mai adaug în acest context doar faptul că, potrivit indicilor din titlu, rugăciunea se citește la coliva „în cinstea Sfinților”.

8. „Kutia” – precizarea unei terminologii

În altă ordine de idei, țin să precizez că o analiză detaliată și precisă a termenilor „κουκία”¹⁰⁰ și „κουκουδία” (conformă definițiilor din dicționare, puține de altfel) ar fi greu de realizat aici, fiind vorba de o terminologie uzitată „în vremuri îndepărtate”, după cum observă Placido de Meester¹⁰¹; cu toate acestea voi încerca totuși să subliniez câteva aspecte.

Întrucât formele indicate în manuscrise nu compar în mod explicit în dicționare, am decis să le analizez pe cele redată de S. Parenti și E. Velkovska, adică „cuccia” și „i grani”: „*Preghiera per la cuccia dei santi*”^{102, 103} și „*Preghiera per i colivi, cioè dei grani*”^{104, 105}.

⁹⁶ А. Дмитриевский, Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока, Томъ II, Εὐχολόγια..., p. 146.

⁹⁷ Ms. XII. № 1036: 68v, cf. А. Дмитриевский, Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках Православного Востока, Томъ II, Εὐχολόγια..., p. 148; vezi și Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 124, nota 3.

⁹⁸ Este vorba de cea de-a doua rugăciune (*Doamne, Atotțitorule, Cel ce ai făcut cerul și pământul...*) redată de N. Uspensky în *Rânduiala*.

⁹⁹ Nicolae Preda, *op. cit.*

¹⁰⁰ „κουκία”, Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 124; de notat că și în studiile de specialitate compar, din păcate, forme diferite ale acestor termeni.

¹⁰¹ Pl. de Meester, *op. cit.*, p. 124.

¹⁰² *Ibidem*, p. 362.

¹⁰³ „Εὐχή εἰς κουκία ἁγίων”, în Barberini gr. 336: 222r, cf. S. Parenti și E. Velkovska, *op. cit.*, p. 212.

¹⁰⁴ S. Parenti și E. Velkovska, *op. cit.*, p. 364.

¹⁰⁵ „Εὐχή τῶν κολλύβων ἤγουν τῶν κουκουδίων”, în Barberini gr. 336: 226v, cf. *Ibidem*, p. 216.

De exemplu, una dintre puținele definiții ale cuvântului „cuccia”, care exprimă, după părerea mea, în mod limpede ceea ce reprezintă în vechime dar nu numai, este: „La derivazione di *Cuccia* dal greco *ta ko(u)kkia* (i grani) è accertata e sostenuta unanimemente dagli studiosi moderni e, possiamo ricapitolarne sinteticamente la storia dicendo che, in epoca già cristiana, troviamo la *Cuccia* in Grecia come cibo rituale propriamente della Commemorazione dei defunti. Quindi si diffonde, seguendo due direttrici, verso i paesi dell'Europa orientale che ricevono la religione greco ortodossa, e verso le regioni dell'Italia meridionale, dove l'usanza si estese alla festa di alcuni santi”¹⁰⁶.

Despre termenul „κουκούδια” („i grani”) aș dori să fac doar o simplă remarcă, și anume că ar putea fi vorba realmente de un diminutiv al aceluiași cuvânt „κουκία”.

O altă precizare la fel de interesantă din *Rânduiala* consemnată de N. Uspensky este cea cu privire la compoziția așa-numitei „kutia”: „*Kutia* era pregătită din grâu fiert, cu „fructe și zahăr”; *kanun*¹⁰⁷ era o băutură pe bază de miere”¹⁰⁸.

9. Folosirea termenului „kutia” în cărțile de cult

Chiar dacă studiile de specialitate de la noi nu amintesc mai nimic despre „kutia” și „kanun”, nu același lucru putem afirma despre cărțile de cult; de exemplu *Liturghierul* editat la Chișinău în 1815 (tradus din slavonă¹⁰⁹) redă atât cuvântul „kutia”, cât și semnificația lui: „Rânduiala blagosloveniei colivei, adică a Cutiei, sau a grâului fiert amestecat cu miere, și a alte feluri de poame dulci, ce se aduc în Biserică întru cinstea și pomenirea Praznicelor Domnești, sau a Sfinților lui Dumnezeu”¹¹⁰.

¹⁰⁶ Cf. <http://it.wikipedia.org/wiki/Cuccia> (pagină accesată pe 27.03.2015); după cum se poate observa, definiția nu este preluată nici din studiile de specialitate, nici din dicționare, care, din păcate, nu amintesc prea multe despre termenul „cuccia”.

¹⁰⁷ Am redat și definiția cuvântului „kanun” deoarece amintește de miere, element care compare la noi în compoziția „kutiei”, adică a colivei, după cum vom vedea.

¹⁰⁸ *Slujba de seară...*, p. 115.

¹⁰⁹ Cf. „Prefață”, în *Liturghie*, Chișinău, 1815, pp. 1r-1v.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 95r.

În concluzie, toate aceste particularități „dosite” în vechile cărți de slujbă, foarte adesea trecute cu vederea, constituie, în opinia mea, adevăratele mărturii privind evoluția rânduielilor de cult „sănătoase” ale Bisericii noastre, de aceea suntem datori să mergem mai întâi de toate la izvoare, pentru a vedea forma primară a rânduielilor.

10. Precizări finale

O rânduială deosebit de interesantă în evoluția structurilor liturgice privind pomenirea morților, despre care la noi nu s-a scris, și care ar putea fi considerată atât o „reminiscentă” a uzanțelor liturgice de odinioară (comemorarea „împreună” a Martirilor și a celor adormiți), precum și o practică liturgică deja „nouă”, cu o semnificație aparte, o constituie așa-numita „kutie întru pomenirea celor adormiți” (adică „rânduiala colivei ce se face întru pomenirea celor adormiți”).

Rânduiala „kutiei întru pomenirea celor adormiți” poate fi privită, de asemenea, ca o „prescurtare” a așa-numitelor „Slujbe de binecuvântare a colivei celor adormiți” din vechime, consemnate de unele dintre manuscrise.

Dacă practica liturgică de la binecuvântarea colivei „în cinstea Sfinților” este reglementată de prevederile din cărțile liturgice (*Molitfelnic* etc.), la „binecuvântarea” colivei „întru pomenirea celor adormiți” însă, după cum aminteam și mai sus, ar exista, potrivit codicelor, o rugăciune „anume” (Dumnezeul duhurilor...), „rostită” ca rugăciune la binecuvântarea colivei morților; „rațiunea” acestei uzanțe poate fi sesizată și în practica consemnată de unele din studiile și cărțile liturgice de la noi, care redau anumite rânduiele funebre, cum ar fi „Ridicarea Panaghiei pentru cei morți”.